

ПОСТАТІ

Йосип СВИНКО

**ДОСЛІДНИК ПОДІЛЛЯ, ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ ТА АРГЕНТИНИ
(до 120-річчя від дня народження професора Юрія Полянського)**

Юрій Полянський належить до когорти тих українських вчених, на долю яких випало не лише пережити, а й бути безпосереднім учасником двох світових воєн, які лавиною прокотились по нашому краю у ХХ столітті. Ці війни не лише зламали його життєвий шлях, перешкодили здійсненню юнацьких мрій, але й змусили взятись за зброю, щоб захищати свою землю від нападників і в решті-решт покинути рідну Батьківщину та перебраться в далекі чужі краї, рятуючись від жорстокого тоталітарного комуністичного режиму. Але й те, що він встиг зробити, дозволяє поставити його у ряд найвидатніших українських вчених в галузі геології, географії та археології.

Юрій Полянський народився 6 березня 1892 року в с. Жовтанцях тепер Кам'янка Буського району Львівської області у родині священника. Середню освіту здобув в 1910 р. у старовинному українському місті Ярославі (тепер Польща). У 1911 році вступив на філософський факультет Віденського державного університету, через рік, у 1912 р. перевівся до Львівського університету, який закінчив у червні 1914 р. за спеціальністю географія, геологія і палеонтологія.

На початку Першої світової війни, влітку 1914 р., його мобілізували до австрійської армії, де він служив поручиком у гарматному полку. Після розпаду Австро-Угорської імперії, з осені 1918 р. до квітня 1920 р. його батарея гармат у складі Української Галицької Армії (УГА) брала участь у боях з поляками. На жаль, ця війна не дала бажаної перемоги і не привела до створення української незалежної держави. Після розвалу УГА та розпуску корпусу Січових Стрільців, у червні 1920 р. Ю. Полянський повертається до окупованого поляками Львова, його арештовують, а після звільнення тривалий час тримають під наглядом польської військової жандармерії.

У міжвоєнний період Ю. Полянський займається науковою і педагогічною діяльністю. Влітку 1920 р. він влаштовується вчителем в Академічну гімназію у Львові, одночасно його зараховують у штат музею Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ), де він впорядковує фонди і експозицію музею та інтенсивно займається науковою роботою.

Починаючи з 1932 р., Ю. Полянський щорічно проводить довготривалі польові дослідження, головним чином у Тернопільському Придністров'ї, збирає багатий джерельний матеріал з геології та археології, що ліг в основу усіх подальших його наукових висновків та поповнив фонди і експозицію музею НТШ.

Його дослідженням у Придністров'ї значною мірою сприяло те, що тут у с. Новосілка Заліщицького повіту він мав можливість зупинитися і жити в родині місцевого священника Омеляна Боярського, дочка якого Марія стала дружиною Ю. Полянського. Тут він збирає матеріал і пише свою першу наукову працю "Геологічно-морфологічні помічення в районі Новосілки-Костюкової і ділювіальна циклічна схема Полудневого Поділля". Тут же вчений проводить і археологічні розкопки та публікує наукові статті "Неолітичні обсидіани Східної Галичини" і "Під плитовий гріб у Новосіллі-Костюковій" та інші. Одночасно він приймає активну участь у роботі математично-природописно-лікарської секції, фізіографічної, технічно-наукової та інших комісій НТШ.

У 1927 р. за значні досягнення у науковій роботі Ю. Полянського обирають дійсним чле-

ном НТШ.

Завдяки наполегливій праці Ю. Полянського, І. Труша, І. Раковського, М. Мельника та інших працівників музею НТШ поступово розширився і у 1928 р. його розділено на два окремі: етнографічний та природничий. Директором останнього призначено Ю. Полянського.

Протягом 1925-1928 рр. Ю. Полянський опублікував 14 наукових праць з геології, геоморфології та археології Придністров'я українською та німецькою мовами. У 1929 р. виходить його основна праця з геології та геоморфології Західного Поділля "Подільські етюди. Тераси, леси і морфологія Поділля над Дністром", яку захистив у 1930 році як докторську дисертацію. 31 червня 1930 року йому присвоєно вчений ступінь доктора філософії з географії. У 1932 і 1933 роках ставилось питання про проведення його габілітації як професора, але для українського вченого ці спроби залишились нереалізованими через спротив професорів-поляків.

У 1929-1932 рр. Ю. Полянський працював позаштатним геологом у Державному польському інституті у Варшаві і провів знімання постпліоценових відкладів на планшеті Ягільниця-Чернелиця-Заліщики на Поділлі в масштабі 1:100000, а у 1932-1934 рр. як геолог-топограф при Державному Бюро Меліорації Полісся в Бресті Литовському склав три мапи геологічної карти Західного Полісся у масштабі 1:100000 (Брест-Литовський, Ветли, частково Любешів).

Паралельно з науковою роботою Ю. Полянський у 20-30-ті роки займався педагогічною діяльністю: з 1920 по 1937 рр. він працював на посаді вчителя ("професора") Першої Львівської академічної гімназії, де викладав переважно географію й історію; у 1921-23 рр. читав лекції з географії і проводив лабораторні заняття й екскурсії студентам Українського Таємного Університету, викладав основи антропології слухачам Греко-Католицької Богословської Академії у Львові (1937-1939 рр.), працював шкільним візитатором (інспектором). Власне період з 1923 по 1939 р. був чи не найбільш насиченим і продуктивним у житті Ю. Полянського, саме в цей період він проявив себе як талановитий дослідник в галузі геології, геоморфології, палеогеографії та археології, опублікував 29 наукових праць, а також підручник з географії для загальноосвітніх шкіл.

Плідна робота на користь української науки була перервана советською окупацією Га-

личини у вересні 1939 р. Почалась тотальна перебудова всього до тогочасного життя, арешти українських патріотів. Ю. Полянського арешт обминув, мабуть тому, що у 30-ті роки він практично відійшов від політики і займався виключно науковою та педагогічною діяльністю. Навпаки, вже у вересні 1939 р. його призначили заступником завідувача Львівського обласного відділу народної освіти та директором Львівського наукового природознавчого музею АН УРСР, а в грудні цього ж року – його як відомого вченого і педагога з великим досвідом, призначили завідувачем кафедри географії Львівського Державного університету, обрали професором, а згодом 14 березня 1941 р. вчена рада університету одногосно присвоїла йому вчений ступінь доктора географічних наук. Однак працювати йому було дуже важко. В університеті почалися арешти, у вересні 1940 р. було арештовано 59 студентів, а вже у січні 1941 р. 42 з них було засуджено до розстрілу. З іншого боку, польська професура, а вона переважала у професорсько-викладацькому складі, перейшла в глуху опозицію щодо вивчення і вживання української мови, хоч більшість з них знала її. У цих умовах Ю. Полянський проявив неабияку витримку і толерантність. Як згадає один з відомих тодішніх польських професорів А. Ян, він доброзичливо ставився до поляків, ненавидів нову владу і нових прибульців, але з цим мусів більше ховатися, ніж поляки.

22 червня 1941 р. почалася війна між Радянським Союзом і нацистською Німеччиною. 30 червня, в перший день німецької окупації Львова тут було проголошено відновлення Української держави на чолі з Ярославом Стецьком. У цей же день Ю. Полянського призначають головою Тимчасової Управи (бургомістром) м. Львова, але на цій посаді він пробув недовго, лише до 10 вересня 1941 р. його звільнили, піддали допитам, але не арештували, а дали можливість працювати у шкільній адміністрації Львова. Одночасно виконував важливу функцію в Українському Центральному Комітеті (УЦК), який очолив В. Кубійович у Кракові, відповідав за організацію народної освіти в Галичині.

У 1943 р. з наближенням радянських військ до Львова Ю. Полянський з сім'єю переїжджає спочатку до Кракова, потім до Відня, де очолює представництво УЦК в Австрії. У квітні 1945 р. емігрує у Баварію, а після перенесення Українського Вільного Університету з Праги до Мюнхена стає у ньому професором

географії, а також викладає її в Міжнародному Вільному Університеті (УНПРА) для біженців зі Східної Європи, бере участь у відновленні НТШ.

У 1947 р., щоб не потрапити в руки репресивних органів радянської влади, Ю. Полянський переїжджає до Аргентини у Буенос-Айрес, де вже працював його брат. Чужина зустріла його неласкаво. Європейські дипломи тут не визнавалися, потрібно було починати все спочатку, а йому йшов уже 55-й рік. Чотири місяці не міг знайти роботи за фахом, згодом влаштувався у Державній геологічній службі, де працював на різних посадах майже десять років (до 1956 р.). Польові дослідження проводив в основному в Андах (в пустелі Мендоза та на висоті 2-4 тис. м.н.р.м.) в копальнях олова, тальку, азбесту і серпентину. Саме в цей період, з кінця 40-их до середини 60-их років ХХ ст. Геологічна служба Аргентини (пізніше Управління гірничої справи і геології) проводила систематичне геологічне картування країни в масштабі 1:200000. Ця організація випустила ряд геологічних і гірничих звітів та закінчила складання 100 планшетів детальної геологічної карти (площа кожного планшета 4 тис. км²). У виконанні цих робіт активну участь брав Ю.Полянський. У 1956 р. його помітили як відомого знавця геології Аргентини і запросили на посаду звичайного професора престижного в Аргентині державного університету в Буенос-Айресі. На цій посаді він працював ще одинадцять років, тобто до 1967 р., але й після цього як визначного спеціаліста залишили на посаді пленарного професора і консультанта з геології в цьому ж університеті до останнього дня свого життя.

В Аргентині, як і раніше в Україні, Ю. Полянський винятково важливого значення надавав польовим дослідженням. Займався вивченням стратиграфії, тектоніки і геоморфології, вулканізму та зледеніння в Андах. Результати своїх досліджень він виклав у десятках науко-

вих праць. Крім цього, він написав ряд розділів до підручників та гасел до українського й англійського варіантів Енциклопедії Українознавства.

Геологічна громадськість й уряд Аргентини високо поцінували дослідження Ю. Полянського. За деякими непідтвердженими свідченнями його було обрано академіком АН Аргентини, почесним членом Асоціації Геологів Аргентини, членом-кореспондентом Асоціації Геологів Мендози, відзначено урядовою нагородою.

Помер Ю. Полянський раптово від серцевого нападу 19 липня 1975 року в Буенос-Айресі, де й похований. Вдячні аргентинці на його надгробку написали: *"Проф. д-р Юрій Полянський. Учитель, вчений, патріот і гуманіст, який боровся за його рідну Україну. Збагатив геологію Аргентини своїми працями про провінцію Мендоза у високих Кордильєрах. Звичайний професор і консультант на факультеті точних і природничих наук. Лауреат національної геології у 1964р."* Так високо оцінено його самовіддану працю в Аргентині й, на жаль, майже забуто його ім'я у нас в Україні.

Збір і перевидання українською мовою його наукової спадщини є невідкладним завданням сучасного покоління українських вчених геологів, географів та археологів, щоби зробити її доступною для широкого кола громадськості, вчителів, студентів та учнів шкіл, щоби вони могли пишатися ним як своїм визначним співвітчизником. Він вартий того, щоби про нього знали українці не лише в далекій Аргентині, а й у нас в Україні, де він народився і якій віддав найкращі роки свого життя.

Перший крок на цьому шляху уже зроблено. Нами, спільно з професором О.І. Шаблієм, видано книгу "Професор Юрій Полянський" (за ред. проф. О.Шаблія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 378 с.).